

**Lech Krzyżanowski, *Historia ustroju i prawa w Polsce. Repetytorium*.
Wydawnictwo Od.Nowa, Bielsko-Biała 2013, ss. 280**

Niedługo po drugim wydaniu oryginalnej książki Wacława Uruszczaaka *Historia państwa i prawa polskiego*¹ ukazał się godny uwagi podręcznik Lecha Krzyżanowskiego *Historia ustroju i prawa w Polsce*. Recenzowana publikacja powinna zainteresować przede wszystkim studentów prawa, administracji, historii i politologii, gdyż prezentuje wieloaspektowe spojrzenie na dzieje naszego państwa i prawa. Najnowsze opracowanie przedstawia względnie szeroką i specyficznie nowatorską wizję historii ustroju i prawa polskiego. Opracowanie może być narzędziem przydatnym dla studentów w zakresie uzupełnienia procesu dydaktycznego. Piszącemu te słowa wydaje się, że lepsze byłoby w tytule określenie państwa polskiego oficjalną nazwą Rzeczpospolita, aby recenzowana pozycja odróżniała się od licznych opracowań podręcznikowych z tej dyscypliny. Ich obszerny wykaz (ponad dwadzieścia pozycji) słusznie zamieszczono na końcu opracowania (s. 279). Widzimy zatem, że podręczniki do przedmiotu historia państwa i prawa Polski najczęściej tytułowane są jednakowo. Nowością w tytule jest tylko dopełnienie „repetitorium”, a zatem informacja o materiale powtórkowym, co odróżnia tę pozycję od innych publikacji. Autor zastrzega, że jego praca „nie próbuje współzawodniczyć z akademickimi podręcznikami”, i sugeruje subsydiarność prezentowanego opracowania.

Repetytoria zyskują coraz większe grono zwolenników, także ze względu na zamieszczone w nich przykłady testów egzaminacyjnych. L. Krzyżanowski po każdym rozdziale zamieszcza tylko dziesięć pytań testowych, w książce jest ich łącznie pięćdziesiąt, co obejmuje tylko pięć stron tekstu podręcznika. Widzimy zatem, że tak zwane repetytorium jest przede wszystkim obszernym przewodnikiem zestawiającym wiedzę opisową z dziejów ustroju i prawa w Polsce, która została ujęta w kontekście różnorodnych uwarunkowań (politycznych, gospodarczych, społecznych). Zawartość treści tej publikacji, aczkolwiek często uproszczona, nie odbiega zatem od pozostałych opracowań. Tym, co wyraźnie różni recenzowany podręcznik od innych z tego przedmiotu, jest zastosowany paralelny układ treści, zaznaczony

---

¹ W. Uruszczaak, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 1. (966–1795), wyd. 2, Warszawa 2013. Por. recenzja pierwszego wydania tego podręcznika (Warszawa 2010): P. Jurek, „Prawo” LXXVI, Wrocław 2011, s. 331–337.

też kolorem czcionki, oddzielający historię ustroju od dziejów prawa. Rozważania na temat ustroju zamieszczono w górnej (czerwonej) części strony, w dolnej zaś (czcionka czarna) na ogół znalazły się zagadnienia z zakresu prawa sądowego i organizacji wymiaru sprawiedliwości. Lektura tak podzielonego tekstu, z założenia nietypowa, nie pozwala na uniknięcie powtórzeń. Trudno jest precyzyjnie rozdzielić zagadnienia ustroju państwa od instytucji prawa sądowego. Jeśli chodzi o dawną Polskę, bez znajomości źródeł prawa sądowego jest to wręcz niemożliwe. Dużym uproszczeniem jest wpisanie na przykład zagadnień dotyczących ustroju sądów do prawa sądowego, gdyż to ostatnie określenie jest zastrzeżone wyłącznie do prawa stosowanego w sądach, sądy zaś są tylko jednym z organów władzy państwa, formalnie zatem przynależą do ustroju politycznego państwa.

Autor postawił sobie za główny cel skoncentrowanie w jednym miejscu całości najistotniejszych zagadnień ustrojowych i prawnych z danego okresu w dziejach Polski. Zachowując ciągłość narracji i akcentując związki instytucji ustrojowych z prawnymi, nie jest jednak w stanie uniknąć powtórzeń i — pomimo przyjętego złożenia — precyzyjnie rozdzielić omawianych zagadnień. Dzieje ustroju są odzwierciedlone przede wszystkim w podstawowych instytucjach życia zbiorowego w państwie, dzieje zaś prawa wyrażają się przez normy prawne i ich ewolucję. Merytoryczny, tradycyjny podział omawianej dyscypliny dydaktycznej to dzieje prawa politycznego i historia prawa sądowego. W ramach całości okresu historycznego każdego państwa historia ustroju i historia prawa odbiegają od jednakowego podziału na okresy. W prezentowanym podręczniku nie dostrzega się jednak tego znanego zjawiska, nazywanego dziejowym asynchronizmem, które wyraźnie występuje w historii państwa i prawa Polski.

Podręcznik został podzielony na pięć części, jest utrzymany w tradycyjnych ramach chronologicznych. Część I zatytułowano *Ustrój i prawo dawnej Polski (X–XI w.)*, II nosi taki sam nagłówek *Ustrój i prawo dawnej Polski (XV wiek–1795)*, podobnie część III: *Ustrój i prawo ziem polskich w okresie porozbiorowym (do 1918)*, natomiast ostatnie dwie części pomijają w tytułach „ustrój” i „prawo”, akcentując państwo jako organizm polityczny, a mianowicie: część IV — *Polska w okresie konstytucyjnym (1918–1939)* i ostatnia część (V) — *Polska w okresie II wojny światowej i w latach powojennych (od 1939 roku do czasów współczesnych)*. Uderza zatem brak jednolitej konstrukcji, która podkreślałaby, zgodnie z założeniem, rozdzielenie ustroju państwa od prawa sądowego danego okresu. Warto też pamiętać, że Polska konstytucyjna (część IV) formalnie istniała dopiero od tzw. małej konstytucji z lutego 1919 roku, zatem jest to drobne uproszczenie albo lapsus. Być może właściwsze byłoby tu tradycyjne określenie Polska w okresie międzywojennym lub II Rzeczpospolita. Notabene można też zasygnalizować, odnośnie do tytułu części III, że w XIX w. na ziemiach polskich obowiązywały ustawy konstytucyjne będące podstawą ustroju, funkcjonujące zaś organizmy polityczne przedłużały ciągłość państwa polskiego. Nie należy też zapominać,

że czasy porozbiorowe cechuje różnorodność porządków prawnych. Zastrzeżenia można mieć także do nagłówka części piątej — ostatniej. Autor nie poradził sobie z wyraźnym wyodrębnieniem w tytule Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (lata 1952–1989), unika też określenia Polska Ludowa. Tytuł nie wyodrębnia też polskiego państwa podziemnego i prawa w nim stosowanego. Określenie „okres II wojny światowej i lata powojenne” jest nieostre, wprawdzie w nawiasie podano „od 1939 do współczesności”, widzimy jednak, że dla wskazanego czasokresu nie ma cezury kończącej (zamykającej) historię ustroju i prawa w Polsce. Bezsporne jest, że rozpoczęcie transformacji ustrojowej w 1989 r. uznano za datę zamykającą historię polskiego państwa i prawa. Czasy „współczesne”, po restytucji nazwy państwa, a mianowicie Rzeczpospolita Polska (29 grudnia 1989 r.), są przecież aktualnie omawiane w ramach poszczególnych dyscyplin prawa pozytywnego (np. konstytucyjnego, karnego, cywilnego itd.). Za zbędne dla tego opracowania historycznego można zatem uznać zamieszczenie w nim rozważań o ustroju sądów powszechnych (wg ustawy z 1994 r.) czy omawianie systemu prawnego Polski po wejściu do Unii Europejskiej, to jest 2004 r. Nie są to oczywiście zagadnienia mało istotne, jednak pomieszczenie ich w tej pracy, nawet na końcu, osłabia historyczny walor opracowania. Jest to niewątpliwie związane z obawą autora przed postawieniem cezury między historią a współczesnością, gdyż w zasadzie na wszystko, co miało już miejsce w przeszłości, patrzeć można historycznie.

Na uwagę zasługuje graficzne ujęcie najważniejszych zagadnień z historii polskiego państwa i prawa. Podręcznik zawiera tabele, diagramy i wykresy, które popularyzują wzrokowe przyswajanie treści. Jest to tak zwana szybka ścieżka edukacyjna zawarta na blisko pięćdziesięciu stronach tekstu, który zamyka repetytorium (s. 233–276). Dominują tu wykresy i tabele w sposób bardzo uproszczony odzwierciedlające przede wszystkim zagadnienia z zakresu ustroju państwa. Są to wykresy struktur organów władzy (np. parlament, głowa państwa, sądy, urzędy itp.) i nieliczne przedstawione w ten sposób zagadnienia z prawa (np. przywileje szlacheckie, kodyfikacje prywatne, podział przestępstw, wybiórczo źródła prawa). Widzimy tu zatem wyraźną dysharmonię. Instytucji z zakresu prawa sądowego jest znacznie mniej, są one niewątpliwie trudniejsze do przedstawienia w sposób uproszczony (obrazkowy). Czytelność tych schematycznych zestawień bez lektury tekstu może być jednak niezadowolająca. Uzupełnieniem, którego tu zabrakło, byłyby niewątpliwie mapy ukazujące państwo polskie w danym okresie historycznym i jego podziały administracyjno-terytorialne.

Każda część podręcznika została poprzedzona wybranymi cytatami ze źródeł poznania dawnego państwa i prawa, a także ze źródeł prawa w ścisłym, to jest materialnym, znaczeniu. Jest to bardzo pouczające rozwiązanie, gdyż ujęcie podręcznikowe jest z natury rzeczy ogólne, nie zawsze operuje szczegółami oraz często nie odzwierciedla w dostateczny sposób charakterystycznych tendencji i procesów, które występowały w dawnej Polsce. Zapoznanie się ze źródłami służy pogłębieniu

nauczania historii państwa i prawa oraz w wielu wypadkach pozwala poznać dawną polską terminologię prawniczą. Szkoda zatem, że źródła te są podane w bardzo okrojonych frazach i jest ich stosunkowo niedużo. Dla zainteresowanego czytelnika podano jednak pełną podstawę cytowanego źródła, zatem dano możliwość dalszych samodzielnych studiów. Zaraz po cytowanych źródłach autor podaje „ważniejsze definicje”. Nie zawsze jednak są to definicje w klasycznym tego słowa znaczeniu, lecz raczej wyjaśnienia wyrazów zapomnianych, obcych, jednym słowem — słownik terminologii (np. arenga, plebiscyt, kontrasygnata itp.) stosowanej w dalszej narracji. Wyciągnięte przed tekst i objaśnione specyficzne określenia czynią dalszą lekturę w pełni zrozumiałą i zarazem porządkują prezentowany materiał. Nie koniec jednak na tym. Zaraz po tak zwanych definicjach, osobno dla poszczególnych okresów, zestawiono tabele synchronistyczne zawierające daty najistotniejsze dla wydarzeń społeczno-politycznych i ustroju ziem polskich (góra strony, druk czerwony) oraz dziejów wymiaru sprawiedliwości i prawa sądowego (dół strony, druk czarny). Dla każdego wyodrębnionego okresu wykazy zestawiają w porządku chronologicznym najistotniejsze daty, którym przyporządkowano odpowiednie fakty, nie zawsze precyzyjnie je opisując. Na przykład „rok 1335 — księga prawa Środy Śląskiej” (s. 21); opis sugeruje kodyfikację prawa miejskiego, której wówczas jeszcze nie było. Lokacja miasta Środy Śląskiej (1214) i otrzymana z Halle wykładnia prawa magdeburgskiego (1235 r.) stworzyły dopiero tzw. prawo średzkie będące wzorem dla licznych miast małopolski i wielkopolski. Kalendarium pozwala jednak dostrzec równoczesność określonych zjawisk, wzajemne powiązania, niekiedy przyczyny czy ich następstwa.

Merytoryczna część rozważań podręcznika L. Krzyżanowskiego to bardzo uproszczony wykład, zawierający jedynie te informacje, które zdaniem autora mają: „praktyczną wartość dla osoby studiującej”. Dyskusyjna pozostaje kwestia, czy w ten sposób wszystkie istotne informacje zawarte w opracowaniu noszą ten sam użytkowy charakter. Książka nie jest syntezą, która ma przekazać ogromną wiedzę z przedmiotu, autor nie formułuje ocen i nie wyciąga wniosków. Zestawione fakty i opisane zjawiska skłaniają jednak do przemyśleń, gdyż jest to próba przedstawienia prostym, klarownym językiem obrazu ewolucji instytucji ustrojowych i prawych. Uproszczone opracowanie nie zaspokoi głodu czytelnika zainteresowanego dogłębnym poznanie przeszłości w dziedzinie ustroju politycznego państwa i prawa sądowego Polski. W działalność edukacyjną książka wpisuje się jako nietradycyjny podręcznik z zakresu nauk historycznoprawnych. Fundamentem wykształcenia w dziedzinie nauk humanistycznych pozostają nadal podręczniki akademickie, a ich dopełnieniem są wydawnictwa zawierające najistotniejsze teksty źródłowe². Nowatorskie opracowanie Lecha Krzyżanowskiego jest kompendium, które służyć może repetycji zdobytej wiedzy. Wraz z syntetycz-

² Np. S. Godek, M. Wilczek-Karczewska, *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł*, Warszawa 2006; M. Kallas, M. Krzymkowski, *Historia ustroju i prawa w Polsce*,

nym podręcznikiem akademickim z przedmiotu, w ramach całości procesu dydaktycznego (wykład, ćwiczenia, praca własna studenta), może przyczynić się ono do potwierdzenia i ugruntowania zdobytej wiedzy i umiejętności.

Piotr Jurek

1772/1795–1918. *Wybór źródeł*, Warszawa 2006; S. Rogowski, *Historia ustroju i prawa w Polsce. 1918–1989. Wybór źródeł*, Warszawa 2006.